

- अनुक्रमणिका -

प्रकरण पहिले	: निपाणीचा पूर्वइतिहास व भौगोलीक स्थान .	१ ते १९
प्रकरण दुसरे	: सिधोजीराव निपाणीकर देसायांच्या घराण्याचा इतिहास	२० ते ५२
प्रकरण तिसरे	: सिधोजीराव नाईक निंबरकर उदय क कोल्हापूर छत्रपती संबंध	५३ ते ७७
प्रकरण चौथे	: निपाणीकर देसाई : पेशवे व इंग्रज	७८ ते १००
प्रकरण पाचवे	: सिधोजराव उर्फ आप्पासाहेब देसाई नाईक निंबाकर कारकिर्दीचा शेवट (१८२० ते १८३९) व जहांगिरी संबंधी सर्वसाधारण माहिती	१०१ ते ११९
प्रकरण सहावे	: उपसंहार	१२० ते १२३
संदर्भ ग्रंथ सूची	:	१२४ ते १२७

::: ::: ::: ::: ::: :::

-: प्रस्तावना :-

१८ व्या शतकाच्या शेवटी व १९ साव्या शतकाच्या पूर्वार्धात सिधोजीराव उर्फ आप्पासाहेब देसाई नाईक निंबाळकर या नावाचा सरदार उदयास आला. व त्यांनी उत्तर पेशवाईत तसेच दुस-या बाजोरावाच्या शेवटच्या कालखंडात महत्वाची कामीगरी बजावली. सिधोजीरावांचे मूळचे घराणो उत्तरेतील. सिधोजीरावाचे पूर्वज उत्तरेतून दक्षिणेत आले व त्यांनी सुरुवातीस आदिलशाहीत घाकरी पत्करून निपाणीच्या आसपास जहागिरी मिळविल्या.

निपाणी हे सिधोजीराव नाईक निंबाळकरांचे जहागिरीचे मुख्य ठिकाण. निपाणी हे सध्या पुणे - बेंगलोर राजमार्गावर असून कोल्हापूर पासून दक्षिणेत २५ मैलावर व बेळगांवच्या उत्तरेस ५० मैलावर वसलेले असून तंबाखूची बाजारपेठ म्हणून बेळगांव जिल्ह्यातील नावाजलेले ठिकाण आहे. निपाणी सिधोजीरावाचा वाडा आजही चांगल्या अवस्थेत अस्तित्वात असून त्यांचे वंशज तेथे राहतात.

सिधोजीराव नाईक निंबाळकराचा जन्म १७७४ चा. तर त्यांचे निधन १८३९ चे आहे. या काळात त्याने आपल्या आयुष्यात अनेक घडउतार पाहिले. सुरुवातीस कोल्हापूरच्या सेकेत वाटून पुढे सखाराम घाटगे सर्जेराव, परशुराम भाऊ पटवर्धन, दुसरा बाजोराव यांची मजी संपादन केली. नंतर कोल्हापूरकर छत्रपतीशी संबंधा बिघडल्याने छत्रपतीचा सत्वगावच्या लढाईत पराभव केला व पुढे १८१७ - १८ च्या मराठा इंग्रज युद्धात सुरुवातीस पेशव्यांच्या बाजूने तर शेवटी इंग्रजांना शरणा गेला.

अशा या मराठी सत्तेच्या शोकाच्या कालखंडात महत्वाची कामगिरी बजावणा-या हरहुज्जुरी, शूर, हिकमती व महत्वाकांक्षी सिधोजीराव नाईक निंबाळकरांच्या चरित्राचा अभ्यास करण्याचा मी या ठिकाणी प्रयत्न केलेला आहे. पुण्याच्या पेशवा दफ्तरमध्ये सिधोजीराव नाईक निंबाळकरांचे कैफियत, १८४६ ला त्यांच्या कारभार-याने निपाणी जहागिरसंबंधी सादर केलेली २५ पृष्ठाची मोठी यादी. इ. अस्सल कागदाच्या आधारे अनेक नवीन गोष्टीवर प्रकाश टाकण्याचा मी प्रयत्न केलेला आहे. त्याचबरोबर प्रकाशित दुर्यम साधाचा आवश्यक त्या ठिकाणी वापर करून घेतला आहे.

या संशोधन कार्यात अनेक लोकांचे सहकार्य व प्रोत्साहन मिळाले म्हणून मी त्यांचे आभार मानणे माझे कर्तव्य समजतो. - सुरुवातीस या संशोधन प्रबंधाच्या कार्यात मला वेळोवेळी माझे मार्गदर्शक डॉ. बी. डी. रणो यांचे सहकार्य मिळाले, म्हणूनच मी हे काम वेळेत पूर्ण करू शकलो. म्हणून मी त्यांचा अतिशय ऋणी आहे.

तसेच कणाकवली कॉलेजचे प्राचार्य सूर्यजीराव परब यांनी मला प्रोत्साहन व सहकार्य दिले म्हणून त्यांचाही आभार आहे. तसेच पेशवे दफ्तर पुणे येथील अधिकाक श्री. शिंदे इतर कर्मचारी व श्री. बोगम यांचा आभार आहे. कारण त्यांच्या मुख्य निपाणीकराच्या - वरील काही अस्सल कागद मला उपलब्ध झाले.

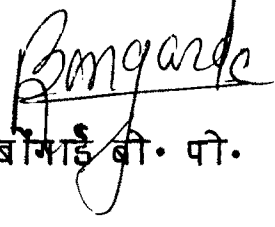
तसेच भारत इतिहास संशोधाक मंडळाचे चिटणीस डॉ. जो. टी. कुलकर्णी व श्री. छारे. यांनी सहकार्य केले. तसेच माझे आईवडील, बंधू रघुनाथराव व माझी पत्नी सौ. सुरेखा यांचे मला वेळोवेळी प्रोत्साहन मिळाले म्हणून मी त्यांचाही आभार आहे. शोकी यशाश्री टायपिंग सेंटर यांनी मला वेळेत टंकलेखन करून दिले म्हणून त्यांचा आभार आहे.

क

या प्रबंधात व्यक्त केलेल्या मतांसाठी मो वैयक्तिक
जबाबदार आहे व जर काही नजरघुकोने चुका राहिल्या असल्यास
त्यालाही मो जबाबदार आहे.

कोल्हापूर.

३०-११-१९८९.

श्री. बी. बी. पी.